

**ЭҲТИЁТ ЧОРАСИ СИФАТИДА ҚАМОҚҚА ОЛИШГА САНКЦИЯ
БЕРИШДА СУД НАЗОРАТИНИНГ САМАРАДОРЛИГИНИ ОШИРИШ:
МИЛЛИЙ АМАЛИЁТ ВА ХАЛҚАРО СТАНДАРТЛАР**

Бобоев Малик Муротович

*Бухоро вилоят Жиноят ишлари бўйича Бухоро шаҳар
судининг тергов судьяси*

**ИНФОРМАЦИЯ О
СТАТЬЕ**

АННОТАЦИЯ:

ИСТОРИЯ СТАТЬИ:

Received: 10.07.2025

Revised: 11.07.2025

Accepted: 12.07.2025

**КЛЮЧЕВЫЕ
СЛОВА:**

*қамоққа олиш, эҳтиёт
чораси, тергов судьяси,
habeas corpus, суд
назорати, асосли гумон,
исбот юки, эркинлик
фойдасига талқин,
муқобиллик
коэффициенти, томонлар
тенглиги.*

*Мақолада Ўзбекистонда эҳтиёт чораси
сифатида қамоққа олишга санкция бериш
устидан суд назоратининг ривожланиш
босқичлари ва амалдаги ҳолати таҳлил
қилинади. Миллий амалиёт Фуқаролик ва
сиёсий ҳуқуқлар тўғрисидаги халқаро пакт
ҳамда Инсон ҳуқуқлари бўйича Европа суди
ишлаб чиққан стандартлар асосида
баҳоланади. Исбот юкини айблов тарафига
юклаш, суд ажримларининг асосланганлигига
қўйиладиган талабларни кучайтириш, ҳимоя
тарафининг материаллар билан танишини
ҳуқуқини кафолатлаш ва муқобил эҳтиёт
чораларини кенгайтириш таклиф этилади..*

Эҳтиёт чораси сифатида қамоққа олиш жиноят процессидаги энг оғир мажбурлов чорасидир: у айби хали суд томонидан исботланмаган шахсни озодликдан маҳрум этади ва ҳимояга тайёргарлик кўриш имкониятини торайтиради. Шу сабабли Фуқаролик ва сиёсий ҳуқуқлар тўғрисидаги халқаро пактнинг (бундан буён матнда Пакт) 9-моддаси 3-бандига кўра, суд муҳокамасини кутаётган шахсларни қамоқда сақлаш умумий қоида бўлмаслиги лозим [1]. 2023 йилда қабул қилинган Конституциянинг 27-моддаси ҳибсга олиш, қамоққа олиш ва қамоқда сақлашга фақат суднинг қарорига кўра йўл қўяди, 20-моддаси эса давлат органлари қўллайдиган ҳуқуқий таъсир чоралари мутаносиблик принципига асосланишини талаб қилади [2].

Миллий қонунчиликда қамоққа олишга санкция бериш ваколати Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2005 йил 8 августдаги ПФ-3644-сон Фармони асосида 2008 йил 1 январдан прокуратурадан судларга ўтказилган [3]. Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2024 йил 10 июндаги ПФ-89-сон Фармони билан 2025 йил 1 январдан жиноят ишлари бўйича туман (шаҳар) судларида тергов судьяси

лавозими жорий этилди [4], 2025 йил 28 январдаги ЎРҚ-1022-сон Қонун билан эса унинг ваколатлари Жиноят-процессуал кодексининг (бундан буён матнда ЖПК) 31¹-моддасида мустаҳкамланди [5]. Ниҳоят, Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2026 йил 14 августдаги ПФ-160-сон Фармони билан тасдиқланган “Одил судлов-2030” стратегияси 2027 йил 1 июлдан тергов судьяси илтимосномани “асосли гумон” (*prima facie*) халқаро стандарти асосида кўриб чиқишини ва шубҳа туғилганда қўшимча ҳужжатлар талаб қилишини назарда тутди [6, 9-банд].

Шу тариқа институт ислохотнинг навбатдаги босқичи арафасида турибди ва қонун лойиҳалари ҳали тайёрланаётган пайтда унинг дастлабки натижаларини танқидий баҳолаш долзарб аҳамият касб этади. Мақоланинг мақсади қамоққа олишга санкция бериш устидан суд назоратининг амалдаги ҳолатини расмий статистика, ЖПК нормалари ва халқаро стандартлар асосида таҳлил қилиш ҳамда амалдаги қонунчиликда ҳам, ПФ-160-сон Фармонда ҳам назарда тутилмаган тақлифларни ишлаб чиқишдан иборат.

Миллий қонунчиликда қамоққа олиш устидан суд назоратининг ривожланишини шартли равишда тўрт босқичга ажратиш мумкин. Биринчи босқичда (2008 йилгача) санкция бериш прокурор ваколатида бўлиб, шахс эркинлигини чеклаш масаласини айблов функциясини бажарувчи органнинг ўзи ҳал қилар эди. Иккинчи босқичда (2008-2024 йиллар) ПФ-3644-сон Фармон ва 2007 йил 11 июлдаги ЎРҚ-100-сон Қонун асосида қамоққа олиш масаласи прокурор, гумон қилинувчи (айбланувчи) ва ҳимоячи иштирокидаги суд мажлисида кўриб чиқиладиган бўлади, кейинчалик уй қамоғи ва гаров ҳам суд санкцияси доирасига киритилди [3; 8, Б.8]. Учинчи босқичда (2025 йилдан) санкция бериш ваколати ихтисослашган тергов судьяларига ўтди, уларнинг ажрими устидан апелляция шикоят итмиш икки соат ичида берилади ва шунча муддатда яқка тартибда кўриб чиқиладиган (ЖПК 241-моддасининг иккинчи қисми) [9]. Тўртинчи босқич (2027 йил 1 июлдан) ПФ-160-сон Фармон билан белгиланган: тергов судьяси “асосли гумон” стандарти бўйича гумон қилиш ва айблов эълон қилиш асосларининг етарлилигини текширади, қамоққа олиш ва уй қамоғини ўзгартириш ҳамда бекор қилиш тергов судьясига ўтади (қонун лойиҳасини киритиш муддати 2026 йил ноябрь), апелляция инстанцияси судига эса қамоқни бошқа эҳтиёт чорасига ўзгартириш ваколати берилади (қонун лойиҳаси 2027 йил июлда киритилади) [6, 9-банд, 2-иловланинг 30, 32-бандлари].

Тергов судьясининг ҳукуқий табиати масаласида олимлар ўртасида турлича ёндашувлар мавжуд. А.О.Машовецнинг фикрича, тергов судьяси суд ҳокимияти билан таъминланган дастлабки тергов органи эмас, балки суд назорати органидир, у қанчалик пассив бўлса, судгача иш юритиш шунчалик тортишув характерига эга бўлади [10, Б.38, 40]. Л.Яхшибаева ҳам яқка тартибда иш кўрувчи судья дастлабки терговда фақат суд назоратини амалга ошириши лозимлигини таъкидлайди [11, Б.189]. Бизнинг фикримизча, бу ёндашув асосли, бироқ ПФ-160-сон Фармон билан

бериладиган қўшимча ҳужжатлар талаб қилиш ваколати судья фаолиятига фаол унсур қўшади. Судьяни “иккинчи терговчи”га айлантирмаслик учун бу ваколатнинг чегаралари қонунда аниқ белгиланиши зарур (4.4-бандга қаранг).

Суд назорати самарадорлигини баҳолашда энг кўп қўлланадиган миқдорий кўрсаткич қамоққа олиш тўғрисидаги илтимосномаларни рад этиш улушидир.

3.Омонов миллий амалиётнинг энг оғриқли муаммоси сифатида “шаблон қарорлар” феноменини кўрсатади [7, Б.264]. Қозоғистон тажрибасини таҳлил қилган Т.Е.Каудыров ҳам қисқа муддатлар судьяларни намунавий иборалардан фойдаланишга ундашини қайд этган [13, Б.62], Европа Иттифоқининг ўн давлатидаги мониторинг ҳам судьялар кўпинча қонун матнини аниқ фактларга ҳавола қилмасдан такрорлашини кўрсатган [14, Б.21]. Демак, шаблон асослаш миллий хусусият эмас, балки қисқа муддатли ва айблов материалларига таянадиган ҳар қандай санкция тизимининг тизимли хавфидир. Уни судьяларнинг шахсий виждонига эмас, қонунда белгиланган мажбурий асослаш стандартига боғлаш керак.

Шу билан бирга, рад этиш улушининг ўзи суд назорати сифатини тўлиқ акс эттирмайди: паст кўрсаткич прокурор фақат асосли материалларни юбораётганини ҳам (ЖПК 243-моддасининг тўртинчи қисми), назоратнинг шаклий тус олганини ҳам англатиши мумкин [9]. Шунинг учун уни сифат кўрсаткичлари билан тўлдириш лозим.

Яна бир омил тергов судьяларининг юкламасидир. 2025 йилнинг биринчи ярмида республикадаги 200 дан ортиқ тергов судьяси 24 382 та илтимоснома билан бир қаторда 301 528 та маъмурий ҳуқуқбузарлик тўғрисидаги иш ва бундай ишлар билан боғлиқ 173 902 та материални кўриб чиққан [12]. Ҳисоб-китобларимизга кўра, ушбу даврда бир судьяга ўртача 2,5 мингтагача иш ва материал тўғри келган, санкция илтимосномалари эса умумий юкламанинг атиги 4,9 фоизини ташкил этган. Қонун қамоққа олиш тўғрисидаги илтимосномани материаллар келиб тушган пайтдан эътиборан саккиз соат ичида кўриб чиқишни талаб қиладиган шароитда (ЖПК 243-моддасининг олтинчи қисми) *habeas corpus* функциясининг маъмурий ишлар оқимида эриб кетиши шаблон қарорлар учун объектив замин яратади.

БМТ Инсон ҳуқуқлари қўмитасининг 35-сон Умумий шарҳида судгача қамоқда сақлаш ҳар бир шахсга нисбатан индивидуал баҳо асосида, оқилона ва зарур бўлган тақдирдагина қўлланиши, у муайян турдаги жиноятда айбланаётган барча шахсларга нисбатан мажбурий бўлмаслиги, судлар эса гаров, электрон билагузук ва бошқа шартлар қамоқни ортиқча қилиб қўйиши мумкинлигини текшириши шартлиги таъкидланган [15, 38-банд].

Европа суди *Buzadji v. the Republic of Moldova* ишидаги Буюк палата қарорида қамоққа олишни оқлаши мумкин бўлган асосларни умумлаштириб [16, §88], презумпция ҳар доим озод қилиш фойдасига эканини, давлат органлари муқобил чораларни кўриб чиқишга мажбурлигини ва тегишли ҳамда етарли асослар биринчи

қарордаёқ келтирилиши шартлигини таъкидлаган [16, §§87, 89, 102]. *Letellier v. France* ишида яшириниш хавфини фақат тайинланиши мумкин бўлган жазонинг оғирлиги асосида баҳолаб бўлмаслиги ва қамоқ асослари вақт ўтиши билан йўқолиши мумкинлиги қайд этилган [17, §§39, 43]. *Ilijkov v. Bulgaria* ишида исбот юкини қамоқдаги шахсга ўтказиш Конвенция 5-моддасини тескари қилиш билан баробар экани кўрсатилиб, фақат айблов оғирлигига асосланган қонуний презумпцияга таяниш Конвенциянинг бузилиши деб топилган [18, §§84-87]. *Lamy v. Belgium* ва *Garcia Alva v. Germany* ишларида қамоқнинг қонунийлигига эътироз билдириш учун муҳим бўлган ҳужжатлардан ҳимоячининг бебаҳра қилиниши томонлар тенглигини бузиши, тергов сирини сақлашдек қонуний мақсадга эса ҳимоя ҳуқуқларини жиддий чеклаш ҳисобига эришиб бўлмаслиги белгиланган [19, §29; 20, §§39, 42]. Россия Федерацияси Олий суди Пленуми ҳам судларни ҳар бир ҳолатда қамоққа олишдан енгилроқ эҳтиёт чорасини қўллаш имкониятини муҳокама қилишга мажбурлаган [21, 3-банд].

ЖПК 236-моддасининг иккинчи қисмига кўра, айбланувчи, судланувчи содир этган, Жиноят кодекси 15-моддасининг тўртинчи ва бешинчи қисмларида назарда тутилган жиноятнинг хавфлилиги туфайли у суриштирувдан, дастлабки терговдан ва суддан яшириниши мумкин деган ўринли тахмин ҳам қамоқда сақлаш тарзидаги эҳтиёт чорасини танлаш учун асос бўлиши мумкин [9]. Бошқача айтганда, оғир ва ўта оғир жиноятлар бўйича қонун яшириниш хавфини фактлар билан исботлашни талаб қилмай, уни жиноят тоифасининг ўзидан келтириб чиқаради.

Миллий ўқув адабиётида қўйилган айбнинг оғирлиги эҳтиёт чорасини танлашда ҳисобга олинadиган ҳолатлар қаторида биринчи ўринда санаб ўтилади [22, Б.54-55]. Бу ёндашувга эътирозимиз йўқ: оғирлик ҳақиқатан ҳисобга олинadиган омилдир. Муаммо 236-модданинг иккинчи қисмида оғирликнинг омилдан мустақил асосга айлантирилганида. Т.Е.Каудыров эса бундан ҳам узоқроққа бориб, ўта оғир жиноятларда қамоқни мажбурий қилишни таклиф этади [13, Б.62]. Бу фикрга қўшилиб бўлмайди. Биринчидан, 35-сон Умумий шарҳга кўра қамоқ муайян турдаги жиноятда айбланаётганларнинг барчасига нисбатан мажбурий бўлмаслиги керак [15, 38-банд]. Иккинчидан, Европа суди *Ilijkov* ишида айнан айблов оғирлигига асосланган қонуний презумпцияни Конвенцияга зид деб топган [18, §§84-87]. Учинчидан, бундай презумпция ҳимоя тарафини хавф йўқлигини исботлашга мажбур қилиб, исбот юкини яширин тарзда кўчиради. Руминияда ўрганилган ишларнинг 97 фоизида жиноят оғирлиги қамоқнинг асоси сифатида келтирилгани бу хавфнинг реал эканини кўрсатади [14, Б.19].

Шу муносабат билан ЖПК 236-моддасининг иккинчи қисмини қуйидаги таҳрирда баён этиш таклиф этилади: “*Жиноятнинг оғирлиги ушбу модданинг биринчи қисмида назарда тутилган хавфларни баҳолашда фақат уларни тасдиқловчи бошқа аниқ*

фактик ҳолатлар билан биргаликда ҳисобга олинади ва ўз-ўзича қамоққа олиш ёки уй қамоғи тарзидаги эҳтиёт чорасини танлаш учун асос бўла олмайди”.

ЖПК 243-моддасининг тўққизинчи қисмига кўра, илтимосномани кўриб чиқиш прокурор маърузаси билан бошланади ва у эҳтиёт чорасини қўллаш зарурлигини асослаб беради [9]. Бироқ қонунда исбот стандарти ҳам, бартараф этилмаган шубҳалар қандай ҳал қилиниши ҳам белгиланмаган. Конституцияда икки яқин қоида мавжуд, лекин уларнинг ҳеч бири бу бўшлиқни тўлдирмайди. 28-моддадаги шубҳаларни гумон қилинувчи, айбланувчи фойдасига ҳал қилиш қоидаси айбдорликка оид шубҳаларга тааллуқли, 20-модданинг бешинчи қисми эса қонунчиликдаги зиддият ва ноаниқликларни инсон фойдасига талқин қилишни талаб қилади [2]. Биринчиси айб масаласини, иккинчиси ҳуқуқ нормасини талқин қилишни қамрайди. Шахснинг яшириниши ёки гувоҳга босим ўтказиши мумкинлиги ҳақидаги фактик шубҳалар эса иккала қоида доирасидан ташқарида қолади.

3.Омонов исбот юкининг айблов тарафига юкланишини Олий суд Пленумининг расмий шарҳи орқали мустаҳкамлашни таклиф қилади [7, Б.267]. Бизнинг фикримизча, бу етарли эмас: муаммонинг манбаи қонуннинг ўзида, яъни ЖПК 236-моддасининг иккинчи қисмидаги презумпцияда бўлгани сабабли, уни суд тушунтириши билан нейтраллаштириб бўлмайди. Шу боис ЖПК 243-моддасини қуйидаги мазмундаги қисм билан тўлдириш таклиф этилади: “Қамоққа олиш ёки уй қамоғи тарзидаги эҳтиёт чорасини қўллаш асосларининг мавжудлигини исботлаш вазифаси илтимоснома қўзғатган прокурор зиммасида бўлади. Ушбу Кодекснинг 236-моддасида назарда тутилган хавфларнинг мавжудлигига оид бартараф этилмаган шубҳалар енгилроқ эҳтиёт чорасини танлаш фойдасига ҳал қилинади”. Ушбу қоидани биз **эркинлик фойдасига талқин** (*in dubio pro libertate*) қоидаси деб номлаймиз. У Конституция 20-моддасининг бешинчи қисмидаги ғояни фактик шубҳаларга ҳам татбиқ этади ва Европа судининг презумпция ҳар доим озод қилиш фойдасига экани ҳақидаги позициясини [16, §89] миллий қонун нормасига айлантиради.

4.3. ЖПК 240-моддасининг тўртинчи қисми ажримда чорани қўллаш заруратини изоҳловчи сабаблар кўрсатилишини талаб қилади [9], бироқ судьяни муқобил чоралар нима сабабдан етарли эмаслигини асослашга мажбур қилмайди. 3.Омонов Италия ЖПКнинг 275-моддасига таяниб, судья нима учун айнан енгилроқ чоралар етарли эмаслигини тушунтириши лозимлигини тўғри таъкидлайди [7, Б.266]. Биз бу ғояни зинапоя тести шаклида қонунда мустаҳкамлашни таклиф этамиз: судья ЖПК 237-моддасидаги чораларни энг енгилдан бошлаб кетма-кет кўриб чиқади ва уларнинг ҳар бири нима сабабдан 236-моддада белгиланган мақсадларни таъминлай олмаслигини аниқ фактлар билан асослайди. Бу тест Конституция 20-моддасининг тўртинчи қисмидаги мутаносиблик принципининг процессуал ифодасидир [2]. Шунга кўра, ЖПК 240-моддасининг тўртинчи қисмини ажримда асосли гумонни

тасдиқловчи далиллар, ҳар бир процессуал хавфни тасдиқловчи фактик ҳолатлар, энгилроқ чораларнинг ҳар бири нима учун етарли эмаслиги ва ҳимоя тарафи важларига берилган баҳо кўрсатилиши шартлиги билан тўлдириш мақсадга мувофиқ. Бу Европа судининг биринчи қарордаёқ тегишли ва етарли асослар келтириш стандартига [16, §102] мос келади.

Прокурор илтимоснома билан бирга судга “зарур материаллар”ни юборади (ЖПК 243-моддасининг тўртинчи қисми), ҳимоячи эса дастлабки тергов давомида фақат ҳимоя остидаги шахс иштирокида ўтказилган ҳаракатларга оид ҳужжатлар билан танишади (ЖПК 53-моддаси) [9]. Илтимоснома материаллари билан суд мажлисига танишиш ҳуқуқи кафолатланмаган. Ҳолбуки, тарафлар қўшимча далил тақдим этиши учун ушлаб туриш муддатини қирқ саккиз соатгача узайтириш имкониятидан (243-модда ўнинчи қисмининг 3-банди) фақат материаллар билан олдиндан танишган ҳимоячи мазмунли фойдалана олади. Европа Иттифоқи давлатларида ҳам материалларга кириш кўпинча ҳимоя учун жуда кеч таъминланиши қайд этилган [14, Б.17].

Ўзбекистон Республикаси Президентининг ПФ-160-сон Фармонида кўра 2027 йил 1 июлдан тергов судьяси шубҳа туғилганда тергов сирини таъминлаган ҳолда қўшимча ҳужжатлар талаб қила олади [6, 9-банд]. Агар бу ҳужжатлар ҳимояга маълум қилинмаса, судья қарорни ҳимоя кўрмаган материаллар асосида қабул қилади, бу эса *Garcia Alva* ишида томонлар тенглигининг бузилиши деб топилган вазиятнинг айнан ўзидир [20, §§39, 42].

Шу сабабли ЖПК 243-моддасига икки қондани киритиш таклиф этилади: илтимоснома ва унга илова қилинган материаллар нусхалари ҳимоячига суд мажлисидан камида икки соат олдин топширилади; *“тергов судьясининг қамоққа олиш ёки уй қамоғи тарзидаги эҳтиёт чорасини қўллаш тўғрисидаги ажримни ҳимоя тарафига ҳеч бўлмаганда асосий мазмуни ошкор этилмаган материалларга асосланиши мумкин эмас”*. Иккинчи қондани биз ошкор этилмаган материал тақиқи деб атаймиз: тергов сири ҳақиқатан муҳим бўлса, прокурор ҳужжатни ошкор этмасликни танлаши мумкин, бироқ бу ҳолда у қамоққа олиш учун далил сифатида ишлатилмайди. Шу тариқа тергов сири ҳам, томонлар тенглиги ҳам сақланади.

ЖПК 243-моддасининг ўнинчи қисмига кўра судья қамоққа олишни рад этиб, фақат уй қамоғи ёки гаровни танлаши мумкин, электрон кузатиш воситалари эса фақат уй қамоғида қўлланади (242¹-модда) [9]. Шахсий кафиллик ёки тилхат каби энгилроқ чоралар судья учун ёпиқ, гаров эса электрон кузатуви билан уйғунлаштирилмайди. Ўзбекистон Республикаси Президентининг ПФ-160-сон Фармони апелляция инстанцияси судига қамоқни бошқа эҳтиёт чорасига ўзгартириш ваколатини беришни режалаштирган [6, 2-иловининг 32-банди], бироқ биринчи инстанциядаги тергов судьясининг танлов доираси очиқ қолмоқда. Бундай ваколат

фақат апелляция судида бўлса, муқобил чора фақат шикоят берилган ҳолатларда изланади.

Шу муносабат билан ЖПК 243-моддаси ўнинчи қисмининг 2¹-бандини “қамоққа олиш тарзидаги эҳтиёт чорасини қўллашни рад қилиш ва ушбу Кодекснинг 237-моддасида назарда тутилган бошқа эҳтиёт чорасини танлаш тўғрисида” таҳририда баён этиш ҳамда гаров ва шахсий кафиллик билан биргаликда электрон кузатиш воситаларини қўллаш имкониятини назарда тутиш таклиф этилади.

Амалдаги ЖПК 240-моддасининг иккинчи қисмига кўра, судгача бўлган босқичда қўлланган қамоққа олиш прокурор томонидан, шунингдек прокурорнинг розилиги билан суриштирувчи ёки терговчи томонидан бекор қилинади ёки ўзгартирилади, суд эса фақат хабардор қилинади [9]. Муддатни узайтириш ҳам фақат прокурор илтимосномасига кўра кўриб чиқилади (ЖПК 247-моддаси). Шундай қилиб, суд назорати фақат айблов тарафи ташаббус қилган нуқталардагина юзага чиқади.

Х.Маматкулова тергов судьяларига эҳтиёт чораларини нафақат қўллаш, балки бекор қилиш ваколатини ҳам бериш зарурлигини асослайди [8, Б.10], Ўзбекистон Республикаси Президентининг ПФ-160-сон Фармоннинг 2-илоvasида ҳам бундай тартибни жорий этувчи қонун лойиҳаси 2026 йил ноябрида киритилиши белгиланган [6, 2-илованинг 30-банди]. З.Омонов эса ҳимоячиси бўлмаган шахсларга нисбатан тергов судьяси ҳар икки ойда эҳтиёт чорасининг асослилигини ўз ташаббуси билан текширишини таклиф қилади [7, Б.267]. Н.Усманалиев муаммога муддатлар нуқтаи назаридан ёндашиб, қамоқ муддатларини дастлабки тергов ёки суриштирув муддатларидан мустақил равишда қисқартириб бўлмаслигини таъкидлайди [23, Б.80].

Бизнинг фикримизча, асосий масала қамоқни ким расман бекор қилишида эмас, балки қайта кўриб чиқишни ким ташаббус қила олишида. Пактнинг 9-моддаси 4-банди қамоққа олинган шахснинг ўзи судга мурожаат қилиш ҳуқуқини кафолатлайди [1], қамоқ асослари эса вақт ўтиши билан йўқолиши мумкин [17, §39]. Агар янги тартибда ҳам тергов судьяси фақат прокурор ташаббуси билан ҳаракат қилса, назорат аввалгидек айблов тарафининг кун тартибига боғлиқ бўлиб қолади.

Шу боис ЖПК 31¹ ва 240-моддаларига гумон қилинувчи, айбланувчи ва ҳимоячининг қамоққа олиш ёки уй қамоғини бекор қилиш ёхуд ўзгартириш тўғрисида бевосита тергов судьясига илтимоснома бериш ҳуқуқини киритиш, бундай илтимоснома етмиш икки соат ичида суд мажлисида кўриб чиқилишини, рад этилган тақдирда такрорий илтимоснома янги ҳолатлар юзага келганда ёки олдинги ажримдан камида ўттиз кун ўтгач берилиши мумкинлигини белгилаш таклиф этилади. З.Омонов таклиф этган судьянинг ўз ташаббуси билан ўтказиладиган текшируви эса ҳимоячиси бўлмаган шахслар учун қўшимча кафолат сифатида сақланиши мумкин.

Ўзбекистон Республикаси Президентининг ПФ-160-сон Фармони айрим маъмурий ҳуқуқбузарликларни маъмурий органларга ўтказишни ва 2027 йил 1 июнга қадар тергов судьяларининг штатини қайта кўриб чиқишни назарда тутди [6, 11-банд].

Юклама таҳлили бу етарли эмаслигини кўрсатади. Шу боис тергов судьяларини маъмурий ишлардан тўлиқ озод этиш ҳамда Олий суд томонидан ҳар ярим йилда ҳудудлар кесимида суд назорати сифати индикаторларини (рад этиш улуши, муқобиллик коэффиценти, қамоқ рад этилиб енгилроқ чора танланган ажримлар улуши, апелляцияда бекор қилинган ёки ўзгартирилган ажримлар улуши) эълон қилиш таклиф этилади.

ФОЙДАЛАНИЛГАН АДАБИЁТЛАР РЎЙХАТИ

1. Фуқаролик ва сиёсий ҳуқуқлар тўғрисидаги халқаро пакт. Нью-Йорк, 1966 йил 16 декабрь (International Covenant on Civil and Political Rights. New York, 16 December 1966). УРЛ: <https://www.ohchr.org/en/instruments-mechanisms/instruments/international-covenant-civil-and-political-rights>

2. Ўзбекистон Республикасининг Конституцияси. 2023 йил 30 апрель (Constitution of the Republic of Uzbekistan of 30 April 2023) // Қонунчилик маълумотлари миллий базаси. УРЛ: <https://lex.uz/docs/6445145>

3. Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2005 йил 8 августдаги “Қамоққа олишга санкция бериш ҳуқуқини судларга ўтказиш тўғрисида”ги ПФ-3644-сон Фармони (Decree of the President of the Republic of Uzbekistan No. UP-3644 of 8 August 2005 “On the Transfer of the Right to Authorise Detention to the Courts”). УРЛ: <https://lex.uz/docs/754979>

4. Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2024 йил 10 июндаги “Тезкор-кидирув ҳамда тергов фаолиятида шахснинг ҳуқуқ ва эркинликларини ишончли ҳимоя қилиш кафолатларини янада кучайтириш чора-тадбирлари тўғрисида”ги ПФ-89-сон Фармони (Decree of the President of the Republic of Uzbekistan No. UP-89 of 10 June 2024 “On Measures to Further Strengthen the Guarantees of Reliable Protection of Individual Rights and Freedoms in Operational-Search and Investigative Activities”). УРЛ: <https://lex.uz/docs/6964387>

5. Ўзбекистон Республикасининг 2025 йил 28 январдаги “Ўзбекистон Республикасининг айрим қонун ҳужжатларига шахснинг ҳуқуқ ва эркинликларини ишончли ҳимоя қилиш кафолатларини янада кучайтиришга қаратилган ўзгартириш ва қўшимчалар киритиш тўғрисида”ги ЎРҚ-1022-сон Қонуни (Law of the Republic of Uzbekistan No. ZRU-1022 of 28 January 2025 “On Amendments and Additions to Certain Legislative Acts Aimed at Further Strengthening the Guarantees of Reliable Protection of Individual Rights and Freedoms”). УРЛ: <https://lex.uz/docs/7347837>

6. Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2026 йил 14 августдаги “Одил судлов-2030: Янги Ўзбекистонда инсон ҳуқуқларини ишончли ҳимоя қилувчи халқчил ва адолатли суд тизимини барпо этиш стратегияси тўғрисида”ги ПФ-160-сон Фармони (Decree of the President of the Republic of Uzbekistan No. UP-160 of 14 August

2026 “On the Justice-2030 Strategy for Building a People-Oriented and Fair Judicial System Reliably Protecting Human Rights in New Uzbekistan”). УРЛ: <https://lex.uz/docs/8406903>

7. Омонов З. Тергов судьяси қарорларининг қонунийлиги, асослилиги ва адолатлилиги мезонлари: назарий таҳлил ва суд амалиёти асосида баҳолаш (Omonov Z. Criteria of Legality, Validity and Fairness of Investigating Judges' Decisions: A Theoretical Analysis and Assessment Based on Judicial Practice) // Жамият ва инновациялар (Society and Innovations). 2026. Vol. 7, № 4. Б. 261-268. DOI: 10.47689/2181-1415-vol7-iss4-pp261-268

8. Маматкулова Х. Новый этап расширения реализации института “habeas corpus” в Республике Узбекистан (Mamatkulova Kh. A New Stage of Expanding the Implementation of the Habeas Corpus Institution in the Republic of Uzbekistan) // Жамият ва инновациялар (Society and Innovations). 2026. Special Issue 02. С. 6-11. DOI: 10.47689/2181-1415-vol7-iss2/S-pp6-11

9. Ўзбекистон Республикасининг Жиноят-процессуал кодекси. 1994 йил 22 сентябрь (2026 йил 9 октябрь ҳолатига) (Criminal Procedure Code of the Republic of Uzbekistan of 22 September 1994, as in force on 9 October 2026) // Қонунчилик маълумотлари миллий базаси. УРЛ: <https://lex.uz/docs/111460>

10. Машовец А.О. Варианты введения института следственного судьи в досудебное уголовное производство (Mashovets A.O. Options for Introducing the Institution of the Investigating Judge into Pre-Trial Criminal Proceedings) // Вестник ЮУрГУ. Серия “Право”. 2015. Т. 15, № 4. С. 37-42. DOI: 10.14529/law150406

11. Яхшибаева Л. Дастлабки тергов ва суриштирув устидан суд назоратини кучайтиришнинг процессуал-ҳуқуқий жихатлари (Yakhshibaeva L. Procedural and Legal Aspects of Strengthening Judicial Control over Preliminary Investigation and Inquiry) // Жамият ва инновациялар (Society and Innovations). 2024. Special Issue 01. Б. 184-189. DOI: 10.47689/2181-1415-vol5-iss1/S-pp184-189

12. Absattarov F. Qamoq ehtiyot chorasini qo'llashga doir iltimoslarning 95 foizi qanoatlantirildi: Oliy sud // Kun.uz. 01.08.2025. URL: <https://kun.uz/news/2025/08/01/qamoq-ehiyot-chorasini-qollashga-doir-iltimoslarning-95-foizi-qanoatlantirildi-oliy-sud>

13. Каудыров Т.Е. Актуальные тренды правоприменительной практики в деятельности следственных судей (Kaudyrov T.E. Current Trends in Law Enforcement Practice in the Activities of Investigating Judges) // Государственное управление и государственная служба. 2018. № 3 (66). С. 59-63.

14. A Measure of Last Resort? The Practice of Pre-Trial Detention Decision Making in the EU. London: Fair Trials, 2016.

15. UN Human Rights Committee. General Comment No. 35. Article 9 (Liberty and security of person). CCPR/C/GC/35. 16 December 2014.

16. ECtHR. Buzadji v. the Republic of Moldova [GC], no. 23755/07. Judgment of 5 July 2016.
17. ECtHR. Letellier v. France, no. 12369/86. Judgment of 26 June 1991. Series A no. 207.
18. ECtHR. Ilijkov v. Bulgaria, no. 33977/96. Judgment of 26 July 2001.
19. ECtHR. Lamy v. Belgium, no. 10444/83. Judgment of 30 March 1989. Series A no. 151.
20. ECtHR. Garcia Alva v. Germany, no. 23541/94. Judgment of 13 February 2001.
21. Постановление Пленума Верховного Суда Российской Федерации от 19 декабря 2013 г. № 41 “О практике применения судами законодательства о мерах пресечения в виде заключения под стражу, домашнего ареста, залога и запрета определенных действий” (Resolution of the Plenum of the Supreme Court of the Russian Federation No. 41 of 19 December 2013 “On Judicial Practice in Applying Legislation on Preventive Measures in the Form of Detention, House Arrest, Bail and Prohibition of Certain Actions”).
22. Тулаганова Г.З., Базарова Д.Б., Уралов С.С. Жиноят-процессуал ҳуқуқи фанидан ўқув қўлланма. Умумий қисм. Тошкент: ТДЮУ нашриёти, 2021. 438 б. (Tulaganova G.Z., Bazarova D.B., Uralov S.S. Criminal Procedure Law: study guide. General part. Tashkent: TSUL Publishing, 2021. 438 p.).
23. Усманалиев Н. Қамокқа олиш эҳтиёт чорасини қўллаш билан боғлиқ муддатларнинг айрим жиҳатлари (Usmanaliev N. Certain Aspects of the Time Limits Associated with the Application of Detention as a Preventive Measure) // Жамият ва инновациялар (Society and Innovations). 2025. Special Issue 08. Б. 75-82. DOI: 10.47689/2181-1415-vol6-iss8/S-pp75-82